

คัมภีร์นยมุขปทีปนี: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์

Nayamukapdīpanī: Transliteration Translation and Analysis

¹พระมหาวัฒนา คำเคน, ²พระปัญญารัตนากร (สำรวย พินดอน)

และ ³พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมอาจารย์ (นิรันดร์ ศิริรัตน์)

¹Phramaha Wattana Khamken, ²Phrapanyaratnakorn (Samruay Pindon)

and ³Phrakrupaladsampipatdhammajan (Niran Sirirat)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโศส

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhagosa Campus, Thailand

E-mail: ¹wattana.pan@mcu.ac.th, ²pindon504@hotmail.com, ³nnirun98@gmail.com

Received June 22, 2023; Revised August 29, 2023; Accepted September 4, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนีด้านประวัติผู้แต่ง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น 2) ปริวรรตแปลคัมภีร์นยมุขปทีปนีจาก ภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และ 3) ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าเนื้อหาคัมภีร์นยมุขปทีปนีต่อการศึกษา พระไตรปิฎกและอรรถกถา รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงเอกสาร โดยใช้แนวคิดการ ปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์คัมภีร์ เป็นกรอบการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยใช้การวิเคราะห์ เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

1. ประวัติผู้แต่งนามว่า “พุทธชะ” เป็นพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญบาลีพระไตรปิฎกชาวพม่า มีผลงาน กว่า 59 คัมภีร์ เนื้อหาแนวคัมภีร์เนติปกรณ์ มีหลักนัย 55 นัย เหมือนคัมภีร์อุปจารนยะ
2. การปริวรรตจากบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทยได้ 107 คาถา ด้านการแปล ผู้วิจัยได้แปล จากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย โดยใช้คัมภีร์นยมุขปทีปนีปาฐะและนิสสัย เป็นคู่มือการแปล
3. การวิเคราะห์ โครงสร้างคัมภีร์แบ่งเป็น 4 ส่วน คือ คำนมัสการพระรัตนตรัย, คำปฐกัญญา, เนื้อหานัย 55 นัย, และบทสรุป, รูปคาถาเป็นอนนฏฐากาถันท์ 8 พยางค์, เนื้อหานัยเป็นการนำนัยมาตั้ง อธิบาย ยกตัวอย่างจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ไวยากรณ์ ภาษาใช้คำสันกระบะบ มี ความสัมพันธ์กับคัมภีร์เนติปกรณ์ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและคัมภีร์ไวยากรณ์ คัมภีร์นี้มีคุณค่า ด้านหลักนัยทางภาษาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาพุทธพจน์และการเผยแผ่ธรรม สามารถนำมาใช้ ดีความหมายพุทธพจน์ได้อย่างถูกต้องครบถ้วน

องค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ ได้เครื่องมือ 55 นัย สำหรับศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ไม่ผิดพุทธประสงค์ ได้เนื้อหาที่ครบถ้วน เป็นเครื่องมือศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีโบราณ ตามนัยต่างๆ เช่น นิรุตตินัย เป็นต้น ส่งเสริมให้เกิดการนำความรู้ไปใช้และเผยแพร่ธรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

คำสำคัญ: คัมภีร์นยมุขปทีปนี; การปริวรรต; การแปล; การตีความ; นัย 55

Abstract

This article aimed to (1) study NayamukapdĪpanĪ scriptures, including history, structure, content, and grammar related to other scriptures; (2) transliterate the NayamukapdĪpanĪ form of Pali Burmese script into Pali Thai script; and (3) analyze the value of the NayamukapdĪpanĪ scriptures content. Continuing the study of the Tripitaka and commentary This research was qualitative, documenting the collaboration of the reviewer, Lane, and reading the book as a research tool framework.

1. The biography of the author named "Buddhacha" is of a monk who specializes in the Pali Tripitaka from Burma. He has more than 59 scriptures. The contents of the Netti Pakorn scriptures have 55 implications, similar to the Upajarnaya scriptures.

2. 107 spells were translated from Pali, Burmese, to Pali, Thai. In terms of translation, the researcher translated from Pali and Thai to Thai. by using the scriptures of Nayamukdi, Pani Padha, and Habits It's a translation guide.

3. The analysis of the structure of the scriptures is divided into 4 parts: worship of the Three Jewels, the Declaration, the 55 implications, and the conclusion. Analyzing the poetry of 8 syllables, Give examples from the Tripitaka, commentary, and grammar scriptures. The language uses concise words. It has a relationship with the Nettipakon scriptures, Tripitaka scriptures, commentaries, statutes, and grammar scriptures. This scripture is valuable. In terms of linguistic implications, it is used as a tool for studying the Buddha's words and disseminating the Dharma. can be used to interpret the meaning of the Buddha's words accurately and completely.

Knowledge from this research I obtained 55 implications of tools for studying the Tipitaka, commentary, and stipulations that were not wrong with the Lord Buddha's wishes. It is a tool to study ancient Pali grammar scriptures according to various implications, such as Niruttinai, etc., to promote the application of knowledge and propagation of the Dharma correctly and appropriately.

Keywords: NayamukapdĪpanĪ Scriptures; Transliteration; Translation; Interpretation; Implications

บทนำ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐานชั้นต้นบันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในสมัยพุทธกาลและในเวลาต่อมา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2540) คำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีความสำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี พระสงฆ์มีการศึกษาภาษาบาลีเพื่อแปลความหมายได้ถูกต้อง นอกจากนั้นแล้วยังต้องศึกษาคัมภีร์ตีความเพื่อเข้าใจความหมายของคำหรือประโยคบาลี เช่น คัมภีร์เนตติปกรณ์ เปฏโกปเทส เพื่อถ้อยเอาความหมายและแก่นคำสอนในพระไตรปิฎกได้ถูกต้อง คัมภีร์เนตติปกรณ์เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการตีความโดยมีเนื้อหากระบวนการตีความออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) ทหาระ 16 คือ แนวทางอันดีงาม ขจัดความไม่รู้จริงใจให้ผู้รับเกิดความเพลิดเพลน (2) นัย 5 คือ นันทิยาวัฏฏนัย ติปุกขลนัย สัททิกกพิถนัย ทิสาโรจนนัย และอังกุสนัย และ (3) ปฏฐาน สุตระแสดงคำสอน 16 รูปแบบ รจนาโดยพระมหากัจจายนเถระ อธิบายความในพระไตรปิฎกโดยเน้นการวิเคราะห์เชิงหลักภาษา (สุชนา ศิริธัญญกร, 2560) คัมภีร์เนตติปกรณ์และเปฏโกปเทสในฐานะเป็นคู่มือแห่งการตีความ ได้นำเสนอเส้นทางตามลำดับขั้นในฐานะเป็นกุญแจสำหรับไขเข้าไปสู่อรรถหรือความหมายแห่งธรรมของพระพุทธเจ้า (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2558) คัมภีร์เนตติปกรณ์แสดงหลักนัยไว้เพียง 5 นัย ถือเป็นแม่แบบของการตีความโดยนัยในยุคแรกและถูกใช้ตีความพระไตรปิฎกโดยพระอรรถกถาจารย์ในยุคต่อมา พบว่า นัยทั้ง 5 นั้นเป็นการตีความที่ยังไม่ครอบคลุมเนื้อหาคำสอนในพระไตรปิฎก และเนื้อหาค่อนข้างเข้าใจยาก ต่อมานักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้แต่งคัมภีร์นยมุขปทีปนีขึ้นมาเพื่อแสดงแนวทางการตีความคำสอนแบบนัย

คัมภีร์การตีความพุทธพจน์ดังกล่าวเนื่องจากเป็นคัมภีร์การตีความชั้นสูง กลุ่มผู้ที่ศึกษาต้องมีความพื้นฐานทางภาษาบาลีเป็นอย่างดี และมีประสบการณ์การศึกษาพระไตรปิฎกบาลีมาพอสมควรจึงจะอ่านเข้าใจ จึงเผยแผ่อยู่ในวงจำกัด คือ ผู้ศึกษาคัมภีร์บาลีระดับสูงในชั้นพระอรรถกถาจารย์ ในประเทศไทยยังไม่พบว่ามีผู้แต่งคัมภีร์แนวการตีความ มีเพียงคัมภีร์ 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์ เปฏโกปเทส และเนตติหารัตถทีปนี อุปจารและนัย ซึ่งอธิบายความนัย 55 นัย เป็นคู่มือการศึกษาตีความพุทธพจน์ได้อย่างดีสามารถอนุรักษและเผยแผ่เพื่อประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลัง (ธานี สุวรรณประทีป และ คณะ, 2565) ผู้ที่สนใจศึกษาสามารถอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการทางศาสนาและปรัชญาเพื่อการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม (सानิตย์ สีนาค และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2566) คัมภีร์นยมุขปทีปนีเล่มนี้ จึงเป็นคัมภีร์ว่าด้วยการตีความโดยนัย 55 อย่างละเอียด โดยผู้แต่งมีความเชี่ยวชาญในบาลีที่ชาวพม่ายกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ 1 ใน 3 ของโลก และยังไม่มีการแปลสู่ภาษาไทย

บทความวิจัยนี้นำเสนอ การปริวรรต การแปลและการวิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนี โดยการปริวรรตจากบาลีอักษรพม่า สู่บาลีอักษรไทย และแปลบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย การวิเคราะห์ตัวคัมภีร์ โครงสร้างเนื้อหา ภาษา นันทลักษณ์ วิธีการศึกษาและคุณค่าของคัมภีร์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนีด้านประวัติผู้แต่ง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น
2. เพื่อศึกษาการปริวรรตการแปลคัมภีร์นยมุขปทีปนีจากบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทย และภาษาไทย
3. เพื่อศึกษาการวิเคราะห์คุณค่าเนื้อหาคัมภีร์นยมุขปทีปนีต่อการศึกษาพระไตรปิฎกและ อรรถกถา

การทบทวนวรรณกรรม

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัย ได้ดำเนินการวิจัยโดยการปริวรรตการแปลและวิเคราะห์ คัมภีร์นยมุขปทีปนี ตลอดถึงศึกษาข้อมูลอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับคัมภีร์นยมุขปทีปนี จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ วิเสส และเอกสารอื่น ๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วนำมาเผยแพร่ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

การศึกษาพระไตรปิฎก มีคัมภีร์ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือการศึกษา คือ คัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ที่นักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาต่างยกย่องว่าเป็นแม่แบบของคู่มือการศึกษาพระไตรปิฎก มีการสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล และอีกมติหนึ่งว่าเกิดขึ้นในยุคพุทธศาสนายุคต้น พระอรรถกถาจารย์ได้ใช้คัมภีร์นี้ศึกษาและตีความพุทธพจน์ ตามตัวบท พยัญชนะ และอรรถ ซึ่งมีคุณูปการต่อคัมภีร์อรรถกถาเป็นอย่างมาก จะเห็นได้ว่าพระอรรถกถาจารย์เมื่ออธิบายความพุทธพจน์ บทบาลี จะยกข้อความขึ้นมา และมีการวิเคราะห์คำ แยกธาตุ วิภัติปัจจัย และนัย และอรรถ ของบท ประโยค บาลี โดยวิธีการทางนัยบ้าง วิธีการทางไวยากรณ์บาลี สามารถจัดกลีเสจนหมดสิ้นไป คือความหลุดพ้นอย่างเด็ดขาดทำลายอัสวกิเลสด้วยญาณหรือวิชาขั้นสุดท้าย ทดลองฝึกปฏิบัติตามที่ได้เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) การบูรณาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการพัฒนาพฤติกรรมของตนเอง (ชำนาญ เกิดชอบ, 2565) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำไปใช้ด้วยความรอบคอบ (Tan & Damnoen, 2020) มีความรู้ควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม (พระอรรถชาติเดชดำรง, 2566) ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสุขสงบ (ปรียพร วิชาลบุรณ์ และคณะ, 2566)

พระธรรมมานันทะเถระ (2562) ได้ปริวรรตและแปลคัมภีร์เนตติหารัตถทีปนี อูปะจาร และนัย จากภาษาบาลีภาษาพม่า มาเป็นบาลีภาษาไทย และใช้สอนที่วัดท่ามะโอหลายสิบปี ได้สรุปความว่า คัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ไชรหัสธรรม องค์ธรรม จำแนกธรรมโดยอริยสัจสี่ มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คัมภีร์เนตติปกรณ์จึงสำคัญที่จะเชื่อมโยงระหว่างบัญญัติกับปรมาตม์เพื่อเข้าใจความธรรมอย่างทะลุปรุโปร่ง **นัย** คือวิธีที่ทำให้รู้เนื้อความอย่างชัดเจนได้ นัย นี้ไม่ได้กล่าวไว้โดยตรงเหมือน มุขย (การ

กล่าวถึงโดยตรง) แต่เป็นการบอกเนื้อความที่ควรรู้ไว้เพื่อเข้าใจความหมายได้อย่างแจ่มแจ้ง แต่ก่อนพระโบราณจารย์ท่านแสดงไว้ 40 อย่าง แต่ปัจจุบันตามที่ศึกษากันอยู่มี 55 อย่าง เพราะอาจารย์รุ่นหลังต่อๆมา เพิ่มเติมในภายหลัง แต่ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมี นัย อยู่ 55 อย่างก็ตาม เนื่องจากครั้งก่อน นัย เคยมี 40 จึงเรียกว่า นัย 40 โดย “ภูตปุพฺพคตินย” (วิธีแบบที่เคยเป็นมาก่อน) ความจริงแล้วยังมีนัยอื่นๆอีกหลายอย่าง มีปรากฏในคัมภีร์สุโธลลังการ และสหุตตสาธกชาลินี เป็นต้น (ธรรมานันทเถระ 2562, 56) จากข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึง นัย มีความหมายถึง นัย ที่กล่าวโดยอ้อม ซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎก มีการอธิบายขยายความจากเดิมมี 40 นัย เป็น 55 นัย คัมภีร์เนตติหารัตถทีปนี อุปจารและนัย จึงแสดงวิธีการตีความหลายแบบ รวมทั้ง นัย ที่มีถึง 55 นัย เหมือนคัมภีร์นยมุขปทีปนี ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในประเทศพม่า เช่นเดียวกัน

สุภีร์ ทุมทอง (2562) ได้ศึกษาคัมภีร์เนตติปกรณ์ สรุปความได้ว่าคัมภีร์เนตติปกรณ์มุ่งอธิบายความพระไตรปิฎก โดยหลักการ 3 ประการ คือ (1) หาระ 16 (2) นยะ 5 และ(3)สาสนปฏิฐาน 16 โดยอธิบายพระพุทธรูปที่ถึงพร้อมด้วยอรรณะ คืออัฐบพ 6 ถึงพร้อมด้วยพญฺญชนะคือพญฺญชนบท ๖ รวมเป็นบท 12 ประกอบขึ้นเป็นพระพุทธรูป ใช้หลักการอธิบายเนตติปกรณ์จำแนกเนื้อความด้านอรรณะและพญฺญชนะ มุ่งอธิบายสงเคราะห์เนื้อความลงสู่อริยสัจ 4 จากข้อความนี้ทำให้ทราบถึงคัมภีร์ตีความที่มีการใช้หลักการทั้งหาระ นัย และปฏิฐาน เพื่ออธิบายความพุทธรูปโดยสัปดาห์เนื้อหาธรรมที่เป็น อริยสัจ 4 ซึ่งมีนัยเพียง 5 นัย เป็นยุคเริ่มแรกของคัมภีร์ตีความ

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร (2558) ได้เขียนบทความหลักการตีความในเนตติปกรณ์และเปฏโกปเทส โดยสรุปความว่า พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทนับตั้งแต่ยุคต้น ได้ยึดเอาพระไตรปิฎกเป็นศูนย์กลางของจารีตทางความคิด ในตำแหน่งศูนย์กลางนี้เอง เป็นปัญหาในเชิงการตีความคัมภีร์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในสายเถรวาท ผลที่ตามมาคือ นิกายเถรวาทได้พัฒนาคำสอนและแนวคิดต่าง ๆ ขึ้นมาในรูปของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาสำหรับอธิบายพระไตรปิฎก การแก้ปัญหาการตีความชั้นแรก ๆ พบในคัมภีร์ยุคหลังพระไตรปิฎก 2 คัมภีร์ คือ “เนตติปกรณ์” และ “เปฏโกปเทส” หลักการหรือแนวทางสำหรับตีความพระไตรปิฎกในคัมภีร์ทั้งสองนี้ ได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดกรอบวิธีคิดในจารีตการแต่งคัมภีร์แนวอรรถกถาของเถรวาทอย่างลึกซึ้ง คัมภีร์ทั้งสองนี้ได้รับการยอมรับตามจารีตว่าเป็นผลงานของท่าน “พระมหากัจจนะ” ถือว่าเป็นคู่มือการตีความที่สลับซับซ้อนและใช้เทคนิคชั้นสูง แม้คัมภีร์ทั้งสองนี้จะมีเนื้อหาไม่เหมือนกันทั้งหมด แต่ก็ได้เสนอมุมมองและหลักการตีความอย่างเดียวกัน

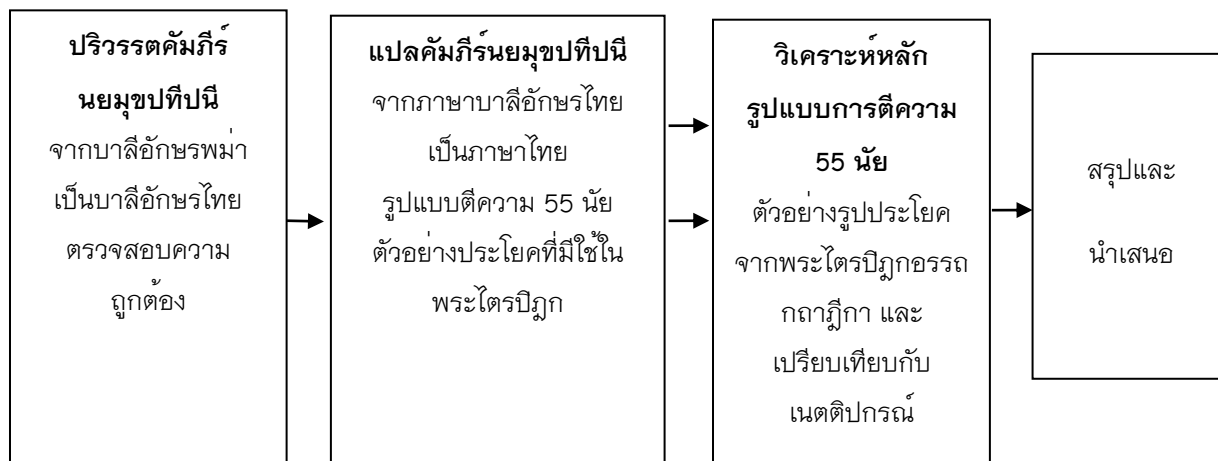
ในส่วนหลักนัย 5 ที่นำมาใช้ในการตีความคำสอนนั้น การตีความโดย นันทิยาวิญญนัย (conversion of relishing) เกี่ยวกับบุคคลประเภทต้นหาจรีตและทิวฐิจรีต นัยประเภทนี้แสดงให้เห็นว่าอภุสสมูลบท 2 คือ ตัณหา และอวิชชา ถูกขัดขวางหรือถูกกำจัดโดยอภุสสมูลบท 2 คือ สมณะ และวิปัสสนา การตีความตามแนวนัยของคัมภีร์เนตติปกรณ์นั้น มีความซับซ้อน เพราะเป็นการตีความคำสอนชั้นสูง แม้ว่ามีนัยเพียง 5 นัย แต่สามารถครอบคลุมคำสอนได้แทบจะทั้งหมด แต่ปัญหาก็คือนัยแต่ละอย่างมีความกว้างมากเกินไป ไม่มีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งต่างจากคัมภีร์นยมุขปทีปนี หรือ

เนตติหารที่ปนี อุปจาร นย ของพม่าที่ปริวรรตและแปลโดย พระธัมมานันทมหาเถระ มีนัยทั้ง 55 นัย ชัดเจน

จากนัยทั้ง 55 ประการทั้งสองคัมภีร์นั้น สามารถที่จะเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการที่ผู้ศึกษาคำสอนชั้นสูง สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลศึกษาและตีความพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส สัททาวิเสสได้เป็นอย่างดี

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงเอกสาร ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ปริวรรตแปลและวิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนี จากภาษาบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย โดยมีการศึกษาประวัติผู้แต่งคัมภีร์ โครงสร้างคัมภีร์ ภาษา ความสัมพันธ์ กับคัมภีร์อื่น ศัพท์และวิเคราะห์นัย 55 นัยของคัมภีร์นยมุขปทีปนี ตัวอย่างที่มีใช้ในพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ปกรณ์วิเสส คุณค่าของคัมภีร์ในด้านต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยใช้วิธีการปริวรรตการแปลและวิเคราะห์ ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร มีรายละเอียด ดังนี้

(1) ปริวรรตเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ปริวรรตคัมภีร์นยมุขปทีปนีปาฐะจากบาลีอักษรพม่า เป็นบาลีอักษรไทย ได้ทั้งหมด 107 คาถา จำนวน 8 หน้า

(2) แปลคัมภีร์นยมุขปทีปนีปาฐะจากภาษาบาลีอักษรไทย เป็นภาษาไทย ได้ทั้งหมด 59 หน้า

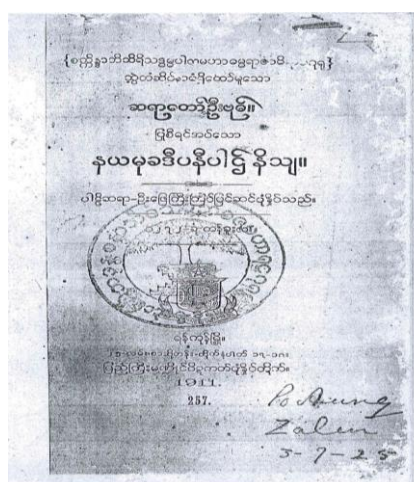
(3) วิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนี ในด้านประวัติผู้แต่ง โครงสร้างคัมภีร์ ภาษา นัยหลักขณินเนื้อหาหัยหัวข้อ มาติกา 11 นัย และนัยขยายรวม 55 นัย ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ และรูปคำศัพท์ต่างๆ คุณค่าต่อการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา การศึกษาบาลี การแต่งประพันธ์คัมภีร์ การเผยแผ่คำสอน

2) สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

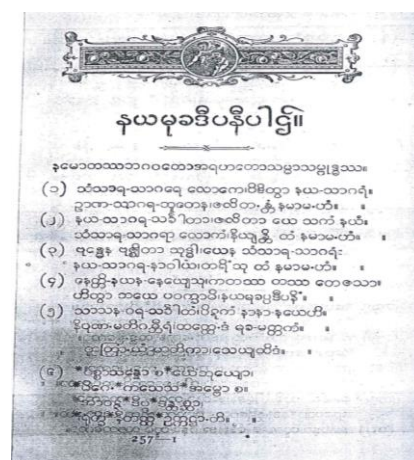
ผลการวิจัย

วิเคราะห์คัมภีร์นยมุขปทีปนีด้านประวัติผู้แต่ง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น

ผลการวิจัยพบว่า ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์นยมุขปทีปนีจากภาษาบาลีอักษรพม่า เป็นภาษาบาลีอักษรไทย ได้ทั้งหมด 107 คาถา จำนวน 8 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน คือส่วนปณามคาถา คาถาที่ 1-3 เป็นคำนมัสการพระรัตนตรัย ส่วนที่ 2 คาถาที่ 4-5 เป็นคำปฐิญา (คำมั่นสัญญา) ส่วนที่ 3 เนื้อหานัยต่างๆ คาถาที่ 6-93 หัวข้อมาติกา 11 นัย และนำแต่ละนัยมาขยายความเพิ่มเป็นนัยละ 5 นัย รวมทั้งสิ้นได้ 55 นัย และส่วนที่ 4 นิคมคาถา คำสรุป

ภาพที่ 1 ภาพปกคัมภีร์นยมุขปทีปนีปาฐะและนิสสัย

ภาพที่ 2 ภาพเนื้อหาคัมภีร์นยมุขปทีปนีปาฐะและนิสสัย

การปริวรรตการแปลคัมภีร์นยมุขปทีปนีจากบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทยและภาษาไทย

ผลการวิจัย พบว่า แปลคัมภีร์นยมุขปทีปนีจากภาษาบาลีอักษรไทย เป็นภาษาไทย ได้ทั้งหมด 59 หน้า โดยใช้คู่มือการแปลนิสสัยที่แปลเป็นบาลีอักษรพม่า จำนวนภาษาเก่าและปรับปรุงให้กระชับในภาษาไทย ดังภาพที่ 2 แสดงคำแปลบาลี เป็นภาษาไทย ในส่วนปณามคาถา และเนื้อหา มาติกา 11 นัย

๓.๒ คัมภีร์นยมุขปทีปนีแปลจากภาษาบาลีอักษรไทย เป็นภาษาไทย นยมุขปทีปนี	
คัมภีร์นี้แสดงนัยพจน์เป็นตัวอย่าง โนโม ตสส กวโต อรโหต สมมตมพุทธอส.	
ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาค ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น	
พุทธปณามะ (คำนอบน้อมพระพุทธเจ้า)	
(๑) สัสสารสาคร โลก ณาสารครมเคน	วิจิตรวา นยสาคร ชลิตี ตั นมามหิ.
“พระไตรปิฎกอันมีนัยยะประดุจสาคร อันพระพุทธรูปเจ้าทรงองค์ใดตรัสรู้ด้วยพระญาณอันเปรียบดังสาครแล้ว ทรงเผยแผ่ให้รู้โรจน์ในโลกคือสาครแห่งสาคร ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น”	
อัมมปณามะ (คำนอบน้อมพระธรรม)	
(๒) นยสาครสงฆาชา สัสสารสาคร โลก	ชลิตา เย สก นย นียุณตี ตั นมามหิ.
“พระธรรมใดที่เรียกว่ามีนัยยะประดุจสาคร ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าทรงเผยแผ่ให้รู้โรจน์ ย่อมนำชาวโลกผู้นอบน้อมบำเพ็ญธรรมมาสู่ตนให้ข้ามพ้นไปจากสาครแห่งสาคร ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมนั้น”	
สังฆปณามะ (คำนอบน้อมพระสงฆ์)	
(๓) พุทเธน พุชฌิตา สุทธา นยสาครนวาย	เยน สัสสารสาคร ตริสุ ตั นมามหิ.
“พระอริยบุคคลเหล่าใดผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้แสดงองค์สามัคคีธรรมแห่งสาครที่ขจรมาอันประดุจสาครแห่งนัย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์นั้น”	
ปฎิญญา (คำรับรอง)	
(๔) เมคคิ นยบ เมยสุ ทิตวา กย ปวกุชาณิ	กตสส ตสส เดชสา นยมุขปทีปนี.
“ด้วยอำนาจของการนอบน้อมนี้ที่กระทำในพระพุทธเจ้าผู้ไปชาวโลก พระธรรมเครื่องน้อมบำ และพระสงฆ์ที่ควรน้อมบำ ข้าพเจ้าก่จัดกถาอันครายแล้ว อีกกล่าวคัมภีร์ นยมุขปทีปนี”	
(๕) สาสบวรสงฆา นิปุลมคคัมภี	ปิฎกั นามานยติ ตตเถท มุขมคค.

“พระไตรปิฎกที่เรียกว่าคำสอนอันประเสริฐเป็นสังขละเสียดลึงซึ่งยิ่ง ในเรื่องนั้นมิมีวิธีพจน์เป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้”

คคราย มาติกา. เสยยอิทิ.	
(๖) ปจจาสนโน จ เยภุโย อาวภูฏทีปพนตจณา	มิกเสสสมโพ จ รุกขนิคคตอกุกกุชชาติ.
“มาติกาของวิธีพจน์เป็นตัวอย่างนั้น มีดังนี้ :-	
๑. ปจจาสนนปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยปจจาสนนนัย
๒. เยภุโยปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยเยภุยนัย
๓. มิคปทวลัญชนปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยมิกปทวลัญชนนัย
๔. เอกเสสปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยเอกเสสนัย
๕. อัมพเสจนครุสินนปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยอัมพเสจนครุสินนนัย
๖. อาวภูฏปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยอาวภูฏนัย
๗. ทิปกปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยทิปกนัย
๘. ทนตังอินนปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยทนตังอินนนัย
๙. รุกขารุฬปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยรุกขารุฬนัย
๑๐. นิติตตปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยนิติตตนัย
๑๑. อุกักกุฏปญฺจะ	หมวด ๕ ที่เริ่มต้นด้วยอุกักกุฏนัย”
รายละเอียดของนัยหมวดที่ ๑	
คคราย วิภาวนา.	
(๗) ปจจาสนนปจจาสดติ นิพสตนโย เจติ	ปธานลุลุกขณา ปญฺจา เอกค ปญฺจน.
“รายละเอียดของมาติกาอัน มีดังต่อไปนี้	
ในนัยหมวดที่ ๑ นั้นมีนัย ๕ ประการ คือ	
๑. ปจจาสนน	การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ ๆ แต่ยังไม่รวมถึงสิ่งที่อยู่ไกลอีกด้วย
๒. ปจจาสดตินัย	การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ติดกันด้วยความที่กล่าวมาแล้ว
โดยกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ก่อนแล้วจึงกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ไกลไปหาสิ่งที่อยู่ไกล	
๓. ปธานนัย	การระบุถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังไม่รวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย
๔. ลุลุกขนัย	การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพจน์เป็นเครื่องสังเกต
แต่ยังไม่รวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด	

ภาพที่ 3 แสดงคำแปลบาลี เป็นภาษาไทย ในส่วนปณามคาถา และเนื้อหา มาติกา 11 นัย

การวิเคราะห์คุณค่าเนื้อหา คัมภีร์นยมุขปทีปนีต่อการศึกษาศาสตร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา
ผลการวิจัยพบว่า ประวัติพระสัมพุทธะเป็นพระเถระ มีชื่อเสียงในด้านปริยัติในระดับแนวหน้า
ในประเทศสหภาพพม่า พระสัมพุทธะ แปลว่า ธงชัยแห่งชมพูทวีป มีนามเดิมว่า พุทธ (บางแห่งใช้เป็น
ปุต) ชาวพม่าเรียกว่า สยาดอ อุ พุทธ ท่านบรรพชาเมื่ออายุ 13 ปี เมื่อบรรพชาแล้วได้รับฉายาว่า
สามเณรสัมพุทธะ อุปสมบทเมื่ออายุ 20 ปี เป็นพระเถระผู้ทรงปริยัติธรรมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในสมัย
อมรปุระเป็นเมืองหลวงของพม่า ในตำราพม่าบางเล่มขนานนามของท่านว่าเป็นพระอรรถกถาจารย์
รุ่นหลัง โดยยกย่องว่ามีพุทธ 3 องค์ คือ พุทธต้น พุทธกลาง พุทธท้าย พุทธต้น คือ พระพุทธเจ้า
พุทธกลาง คือ พระพุทธโสมมาจารย์ และพุทธท้าย คือ พระพุทธ หรือพระสัมพุทธะ ท่านรจนาคัมภีร์
ทั้งหมด 59 คัมภีร์ มีทั้งคัมภีร์ไวยากรณ์ คัมภีร์ตีความ คัมภีร์พระวินัย คัมภีร์แนวอรรถกถา อธิบาย
ความพระสูตร เป็นต้น

โครงสร้างเนื้อหา คัมภีร์นยมุขปทีปนี มี 4 ส่วน คือ ส่วนแรก(3คาถา)เป็นปณามคาถา คำ
นมัสการพระรัตนตรัยตามแบบการแต่งคัมภีร์บาลี ส่วนที่ 2 (คาถาที่ 4-5)เป็นคำปฎิญาณ คำมั่น
สัญญาที่ทำไว้ก่อนเริ่มการแต่งคัมภีร์ ส่วนที่ 3 (คาถาที่ 6-93 รวม 87 คาถา) เนื้อหานัย 11 นัย ดังนี้
(1) ปจจาสนนนัย (2) เยภุยนัย (3) มิคปทวลัญชนนัย (4) เอกเสสนัย (5) อัมพเสจนครุสินนนัย (6)

อาวัฏฏนัย (7) ทีปกนัย (8) ทันทัจฉินนัย (9) รุกขารุพนัย (10) นิตัตถนัย (11) อุกกัฏฐนัย แบ่งเป็นหมวดละ 5 รวมเป็น 55 นัย และส่วนที่ 4 (คาถาที่ 94–107) เป็นนิคมคาถา สรุปความ แสดงถึงความยินดีที่แต่งคัมภีร์ได้สำเร็จ ความปรารถนาของผู้แต่งคัมภีร์ ความมุ่งหวัง

ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์นยมุขปิปปนิ เป็นการประพันธ์เป็นรูปแบบคาถาทั้งหมด 107 คาถาเป็นปฐยาวัตรและคาถารูปแบบอื่น โดยในตัวคาถามีหลักการนัย การอธิบายความรวมทั้งตัวอย่างอยู่ในตัวคาถาพร้อมสรรพ นับได้ว่าเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาบาลีเป็นอย่างมาก เนื้อหาหลักนัย ทั้ง 55 มีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปัจจาสนนปัญญาจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย คือ (1) ปัจจาสนนัย การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ ๆ แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งที่อยู่ไกลอีกด้วย ตัวอย่างประโยค กาเก วารย มจฺจนฺหา. “จงไล่กาจากปลา” (พระวิมลพุทธิเถระ, 2566) (2) ปัจจาสัตตินัย การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ชิดกับข้อความที่กล่าวมาแล้ว โดยกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ใกล้ก่อนแล้วเรียงลำดับจากสิ่งที่อยู่ไกลไปหาสิ่งที่อยู่ไกล หรือเป็นวิธีที่มีได้กล่าวตามลำดับ เช่น โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ (พระองค์ทรงรู้แจ้งมนุษย์โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก) คำว่า สเทวกํ หมายถึง เทวโลก 5 ชั้น เว้นปรนิมมิตวสวัตติ เพราะในคำว่า สมารกํ จะหมายถึงชั้นที่ 6 พญามาร (3) ปธานนัย การระบุถึงสิ่งที่เป็นประธาน แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ อีกด้วย ตัวอย่าง เช่นราชา อาคจฺจติ. พระราชาเสด็จมา ประโยคนี้กล่าวถึงประธานคนเดียวแต่หมายถึงบริวารด้วย (4) อุปลักขณนัย การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งพอเป็นเครื่องสังเกต แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ตัวอย่างประโยค อุปลักขณนัย เช่น ลทฺธชาติปตฺโต ราชกุมารโ. พระราชกุมารได้รับเศวตฉัตรแล้ว. (พระวิมลพุทธิเถระ, 2566) ประโยคนี้ กล่าวถึงเศวตฉัตรเพียงอย่างเดียว แต่ความหมายรวมถึงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือ พระขรรค์, เศวตฉัตร, อุณหีส, ฉลองพระบาท และพัดหางจามรี พร้อมทั้งราชสมบัติทุกประการ (5) นิทสสนนัย การแสดงพจน์เป็นตัวอย่างแต่ยังหมายรวมถึง สิ่งอื่นที่อยู่ในจำพวกเดียวกัน มีตัวอย่างว่า สทฺธาเทยฺยานิ โภชฺชานิ ภุจฺชิตฺวา (ฉันโภชนาหารที่เขาถวายด้วยศรัทธาแล้ว) ข้อความนี้พระพุทธเจ้าตรัสถึงสมณพราหมณ์บริโภคโภชนะ เพียงอย่างเดียว แต่กินความหมายรวมถึงทุกอย่างที่รับและใช้สอย จึงยกโภชนะเป็นตัวอย่าง

กลุ่มที่ 2 เยภุยนปัญญาจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) เยภุยนัย การกล่าวถึงส่วนมากของทััพพะคือบุคคลสิ่งของ แต่ยังหมายรวมถึงสิ่ง เล็กน้อยอย่างอื่นด้วย ตัวอย่าง ขทิวรณํ. ปาตะเคียน. กล่าวถึงป่าไม้ตะเคียนหมายถึงป่านั้นมีไม้ตะเคียนอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็มีไม้อื่นปนอยู่ด้วย (2) ตัพพหุลนัย การกล่าวถึงส่วนมากของกิริยา แต่ยังหมายรวมถึงกิริยาเล็กน้อย อย่างอื่นด้วย ตัวอย่างข้อความตัพพหุลนัย เช่น วนจรโก. ผู้เที่ยวไปในป่า, พรานป่า คำนี้หมายถึงคนที่ใช้เวลาส่วนใหญ่ท่องเที่ยวไปในป่า แต่ก็หมายถึงอยู่ในหมู่บ้านชุมชนด้วย ตัวอย่างอื่น เช่น วนวาสิ พระเถระผู้อยู่ป่า อรณฺญวาสิ พระผู้อยู่ป่า คามวาสิ พระผู้อยู่วัดใกล้บ้าน ย่อมหมายความว่าท่านมีปรกติอยู่ในที่นั้นๆ เป็นหลัก และขณะเดียวกันก็ยังไม่ไปที่อื่นบ้าง (3) นานันตริกนัย การไม่มีข้อแตกต่างกันโดยกล่าวถึงสถานที่ตั้ง แต่ยังหมายรวมถึงสิ่งที่อาศัยด้วย หรือโดยกล่าวถึงเหตุ แต่ยังหมายรวมถึงผลด้วย ตัวอย่าง เช่น สุตตฺถิกสฺส สมฺมานนย.

จนนำหม้อมาแก้ผู้ต้องการเนยใส” (พระวิมลพุทธิเถระ, 2566) กล่าวถึงหม้อเนยใส แต่มีความหมายถึงเนยใสที่อยู่ในหม้อคือเนยใสด้วย (4) อวินาภาวณัย การมีได้โดยไม่แยกจากกัน โดยกล่าวถึงสิ่งที่อาศัย แต่ยังหมายรวมถึงสถานที่ตั้งอีกด้วย หรือโดยการกล่าวถึงผล แต่ยังหมายรวมถึงเหตุอีกด้วย ตัวอย่างประโยค เช่น อาตมาปี นิปโก ภิกขุ โส อิมั วิชฎเย ชฎั. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คำว่า นิปโก (ผู้ฉลาด) ในประโยคนี้ แม้จะกล่าวถึงสิ่งที่อาศัยคือปัญญาที่ยังหมายรวมถึงสถานที่ตั้ง คือสติอีกด้วย (5) อสารถาณนัย การกล่าวโดยเจาะจง ไม่กล่าวโดยสามัญทั่วไปที่เนื่องด้วย สิ่งอื่นๆ ตัวอย่าง เช่น เภริสทุโท. เสี่ยงกลอง คำว่าเสี่ยงกลองเป็นนัยที่หมายถึงไม้ตีกลองด้วย เป็นการกล่าวโดยเจาะจงว่าเป็นเสี่ยงกลอง ไม่กล่าวโดยสามัญทั่วไปว่าเสี่ยงไม้ตี

กลุ่มที่ 3 มิคปทวลัญชนปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) มิคปทวลัญชนนัย วิธีการแสดงเบื้องต้นและที่สุตโดยไม่แสดงท่ามกลาง เหมือนรอยเท้าเนื้อที่ถูกพบข้างหน้าและ ข้างหลังของแผ่นหิน ดังตัวอย่างประโยคโวยาพาติโกมชั แสดงเรื่องศีล (สพฺพปาปสฺส อกรรม) ซึ่งเป็นส่วนเบื้องต้น และแสดงเรื่องปัญญาไว้ในส่วนเบื้องปลาย (สจิตฺตปริโยทปนั) แต่ก็เป็นอันรู้ได้ว่า มีสมาธิอยู่ตรงกลางที่ไม่ได้แสดงไว้ (2) ภินนสัตติสมเวตนัย วิธีการแปลสองอย่างในบทเดียวตามทัพพะ (บุคคลหรือ สิ่งของ) ด้วยการตัดบทให้ต่างกัน) หรือ วิธีการกล่าวที่หมายถึงเนื้อความจำนวนมาก แม้ในบทเดียว เพราะมีความสามารถร่วมกัน ดังอุทาหรณ์ว่า เสโต ธาวติ แปลได้ 3 แบบ ม้าขาวย่อมวิ่งไป, สุนัขย่อมวิ่งจากที่นี่, หงูนั้นย่อมวิ่งจากที่นี่ (3) ลีเลสนัย วิธีที่สามารถ กล่าวถึงบทหนึ่ง ที่มีอรรถจำนวนมาก เพราะสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น ปิณฺเณติ ชนตํ สุธิ ดววจันทรํ ย่อมยังหมู่ชนให้เอิบอิม, พระพุทธเจ้าย่อมยังหมู่ชนให้เอิบอิม” ลีเลสนัยนี้มีอยู่จำนวนมากปรากฏในคัมภีร์อสังการะ (4) ปทีปนัย วิธีที่สามารถแสดงเนื้อความจำนวนมาก การแสดงเนื้อความหลายประการในบทเดียวเหมือนประทีป ตัวอย่างสูตรไวยากรณ์ว่า อุปธฺยาคิสิสฺสรวจน. เมื่อมีการแสดง ความหมายว่า “เพิ่มอีกและ เป็นใหญ่” ให้ลงสัตตมวิภักติใน ที่ประกอบกับ อุป และ อธิ นอกจากนี้ยังแปลว่า เพิ่มอีกและมีผู้เป็นใหญ่ ให้ลงสัตตมวิภักติในที่ประกอบกับอุปและอธิ คำว่า อิสฺสร มีความหมาย 2 อย่าง เป็นใหญ่ และมีผู้เป็นใหญ่ (5) ตันตนนัย วิธีที่แสดงเนื้อความสองอย่างทั้งที่เป็นบทเดียว หรือ อรรถหรือเนื้อความสองอย่างซ้อนอยู่ในศัพท์เดียว เหมือนกับเส้นด้าย สองเส้นที่ทาบซ้อนกันไว้ ทำให้เห็นเหมือนมีเส้นเดียว ตัวอย่าง เช่น สูตรไวยากรณ์ว่า วสฺส วา ว. “แปลง ว หรือ อ แห่ง ว ของ วส ธาตุเป็น อุ ในเพราะ ต ปัจจัยได้บ้าง”

กลุ่มที่ 4 เอกเสสนปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) เอกเสสนนัย นัยที่มีการลบคำให้เหลือเพียงศัพท์เดียวแต่มีความหมายรวมถึงศัพท์ที่ลบหายไปนั้นด้วย วิธีการนัยนี้ถูกใช้ในบาลีพระไตรปิฎกจำนวนมาก เช่น สาริปุตฺตา ดูก่อนสาริปุตฺรและโมคคัลลานะทั้งหลาย บทนี้เป็นบทสมาสที่ลบ โมคคัลลาน ออกเหลือเพียงสาริปุตฺต แต่เป็นคำพหูพจน์ นอกจากนี้แล้วรูปแบบของเอกเสสยังมีอีก 9 แบบ คือ สรรูปเอกเสส, วิรูปเอกเสส, สัพพเอกเสส, เอกเทศเอกเสส, สัททสรรูปเอกเสส, อัตถสรรูปเอกเสส, สัททตถสรรูปเอกเสส, ปุพฺพวิรูปเอกเสส และปรวิรูปเอกเสส (2) สามัญญ นิทเทสนนัย การแสดงเนื้อความที่แตกต่างกันโดยมีศัพท์เหมือนกัน การแสดงไว้ศัพท์เดียวโดยมีรูปศัพท์เหมือนกัน

แต่ ความหมายต่างกัน ดังตัวอย่างประโยค “โย ปน ภิกขุ อนุปสมฺปนฺเนน สหเสยฺยํ กปฺเปยฺย, ปาจิตฺตีย์. ภิกขุโต กระทำการนอนในที่นอนร่วมกับอนุปสัมบัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คำว่า เสยฺยา ใน สหเสยฺยํ เป็นสามัญญนิทเทศนัย เพราะมีความหมาย 2 ประการ คือ การนอนและที่นอน (3)มเหรีหฺนํ วิถีที่ผลหายไปเมื่อเหตุหายไป เหมือนเมื่อต้นไม้ถูกตัดไปเงาก็หายไป วิธีเหมือนต้นไม้ หมายความว่า เงาไม้จะหายไปเองเมื่อตัด ต้นไม้แล้ว ตัวอย่าง กฐินทุสฺส ผ้าเพื่อกฐิน ในกระบวนการทางไวยากรณ์มีการลงวิภัตติในประโยควิเคราะห์เพื่อให้เกิดความหมาย (กฐินทุสฺส ทุสฺส) เมื่อกระบวนการมีการลบวิภัตติทิ้งไป แต่ความหมายความสัมพันธ์ของศัพท์ยังคงอยู่ (4)จันทกัณฺถนํ วิถีเหมือนแก้วจันทรกานต์ เมื่อลบเหตุแล้ว ผลที่เกิดจากเหตุ ยังคงอยู่ไม่หายไป เหมือนแก้วจันทรกานต์ที่เป็นแก้วพลีถูกแสงจันทร์แล้วมีน้ำซึมออกมา แม้จะนำแก้วพลีออกไปแล้วน้ำก็ยังคงอยู่ไม่หายไป ตัวอย่างเช่น สตฺถุปีตาทีนมา สิสฺมึ สิลโลโป จ และ อฺ สฺมึ สิลโลโป จ (แปลงสระท้ายของ สตฺถุ และ ปีตุ ศัพท์เป็นต้น เป็น อฺ ในเพราะ ส วิภัตติ และลบ ส วิภัตติ ได้บ้าง) เป็นจันทกัณฺถนํ” (5)สุริยกัณฺถนํ วิถีเหมือนแก้วสุริยกานต์ หมายความว่า เมื่อลบเหตุแล้ว ผลที่เกิดจากเหตุยังคงอยู่ไม่หายไป เหมือนแก้วสุริยกานต์ที่เป็นแก้วพลีถูกแสงอาทิตย์แล้วทำให้เกิดไฟ แม้จะนำแก้วพลีออกไปแล้วไฟก็ยังคงอยู่ไม่หายไป ตัวอย่างเช่น สตฺถา.พระศาสดา. (พระญาณาลังการ, 2547) คำว่า สตฺถา มาจาก สตฺถุ ศัพท์ + ส วิภัตติ ให้แปลง อฺ ของ สตฺถุ เป็น อา และลบ ส แม้ลบส วิภัตติแล้ว สระอา ยังคงอยู่ ไม่กลายเป็น อฺ เหมือนเดิม (เป็นสตฺถา) เป็นวิธีการทางไวยากรณ์

กลุ่มที่ 5 อัมพเสจนครุสินานปญฺจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) อัมพเสจนครุสินานนัย วิธีการทำให้สำเร็จเนื้อความสองอย่างด้วยการแสดงครั้งเดียว เหมือนการรดน้ำต้นมะม่วงและอาบน้ำให้อาจารย์พร้อมกัน ตัวอย่างเช่น โก ปกาโร กถิ. ประการไร ได้รู้ว่า กถิ (อย่างไร) ในตัวอย่างของสูตรว่า เสเสสฺ จ วิธีนั้นให้สำเร็จหน้าที่ของตัวอย่างในสูตรและรูปวิเคราะห์ของบทสำเร็จ (2)โคพลีพัททนัย วิธีการที่ศัพท์หน้าแสดงเนื้อความนอกเหนือไปจากเนื้อความของศัพท์หลัง เหมือน โค ศัพท์หมายถึง ลูกวัว วัวรุ่น และวัวแก่ นอกเหนือไปจากวัวจำฝูงอันเป็นเนื้อความของ พลีพัท ศัพท์ที่อยู่หลัง ตัวอย่าง “โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺเจยน สตฺถา. “อานนท ตถาคตได้แสดงบัญญัติธรรมและวินัยใดไว้ ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของ พวกเธอในกาลล่วงไปแห่งตถาคต” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คำว่า ธมฺโม โดยปกติจะหมายถึงทั้งธรรมและวินัย แต่ในที่นี้ หมายถึงเฉพาะพระสูตรและพระอภิธรรม เพราะมีคำ วินโย ระบุถึงพระวินัยโดยตรงอยู่แล้ว (3) ปุญฺญญาณสัมมการนัย วิธีการที่ศัพท์หน้าแสดงเนื้อความนอกเหนือไปจากเนื้อความ ของศัพท์หลัง เหมือน ปุญฺญ ศัพท์หมายถึงบุญกุศลทุกอย่างนอกเหนือไปจาก ปุญฺญาบารมีอันเป็นเนื้อความของ ญาณสมการ ศัพท์ที่อยู่หลัง (4)อธิการนัย วิธีการรู้เนื้อความได้ด้วยศัพท์ที่ติดตามมา วิธีการนี้ถูกใช้ในคัมภีร์ไวยากรณ์เพื่อแต่งสูตรอธิการนัยนั้นมี 6 ประเภท คือ สิทฺตคิกะ (ตามไปเหมือนราชสีห์), มัณฺฑุกคิกะ (ตามไปเหมือนนก), ยถาอนุพุทฺธิกะ (ตามไปตามลำดับ), นทีโสตะ (ตามไปเหมือนการไหลของสายน้ำ), มัณฺฑุกคิกะ (ตามไปเหมือนนก) และสิหวิโลกณะ (การเหลียวดูของราชสีห์) ดังอุทาหรณ์ว่า

กาล (ในความหมายว่ากาล), สรา ปกติ พุญชเน (สระทั้งหลายย่อมเป็นปกติ ในเพราะพยัญชนะเบื้องต้น) และ ชินวจนยุดต์ หิ (ข้อความทั้งหมดสมควรแก่พระชินพจน์นั้นเทียว)” (5) อาวุตตินัย วิธีการเวียนมากล่าวซ้ำอีกโดยมีคำแปล ทั้ง 2 อย่างในบทเดียวเหมือน ต้นตัญ หรือสามัญญนิทเทศนัย หรือมีคำแปลอย่างเดียวกัน 2 ครั้งสัมผัสเข้ากับ 2 บท

กลุ่มที่ 6 อาวุฏฏปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) อาวุฏฏนัย วิธีการประกอบรูปศัพท์ด้วยสูตรหลายสูตรในรูปเดียวเหมือนน้ำวน ตัวอย่าง บุริโส เป็นต้นที่ประกอบรูปศัพท์ด้วยสูตร จำนวนมาก (2) นาวาสกนัย วิธีการประกอบรูปศัพท์ด้วยสูตรหลายสูตรในรูปเดียวเหมือนเรือและเกวียน ตัวอย่าง บุริโส ถูกประกอบด้วยสูตรที่มีหน้าที่ต่างกัน (3) ยถาสังขยนัย วิธีการรู้เนื้อความได้ตามการนับ ตัวอย่างสูตร “อิวันณูวณฺณา ฌลา ตัวอย่างนี้พึงมีตามลำดับ” อิวันณะชื่อ ฌ อุวันณะชื่อ ล (4) ยถากกมณัย วิธีการรู้เนื้อความได้ตามลำดับ หมายความว่า ไม่ข้ามลำดับก่อน และหลัง (5) ยถาลาภนัย วิธีการรู้เนื้อความได้ตามสมควร ตามที่จะเป็นไปได้ ตัวอย่างประโยค “สกุขรกถมปิ จ มจฺจคฺมพฺมปิ ติฏฺฐจฺนตฺมปิ จรฺนตฺมปิ ปสฺสติ (เห็นก่อนกรวดและก่อนหินหยดอยู่ข้าง ผงปลากำลัง แหวกว่ายอยู่ข้าง หยดอยู่ข้าง)” ก่อนกรวดก่อนหินไม่เคยเลื่อนไหว ปลาหอยโข่งสามารถแหวกว่ายเคลื่อนไหวไปมาได้ การแต่งประโยคแบบนี้วางกริยาไว้ใกล้กัน การแปลจึงต้องใช้ยถาลาภนัย เข้ามาแปล ไม่อย่างนั้นจะผิดความหมาย

กลุ่มที่ 7 ทิปกปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) ทิปกนัยวิธีการส่องความตลอดทั้ง ประโยคเหมือนประทีป บทที่เป็นที่ปเกอย่างใดอย่างหนึ่งในกริยาชาติ และคุณลักษณะ แม้จะเรียบเรียงไว้แห่งเดียวก็ส่องความในพากย์ของตนและพากย์อื่นได้ เป็นอุปการะ แก่พากย์ทั้งหมด คือส่องความตลอดทั้งประโยคได้ ที่ปกนัยยังแบ่งออกเป็น 3 ประเภท โดยตำแหน่งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ใน 3 ประเภทนั้นก็จำแนกเป็นอีก 3 ประเภทด้วยอำนาจทัพพะ, คุณะ และกริยา ดังนั้น จึงมีกล่าวไว้ 9 ประเภท” โดยตัวอย่าง เบื้องต้น ท่ามกลาง ตอนท้าย มีดังนี้ (1) อาทิตที่ปเก คือส่องเรียงไว้เบื้องต้น เช่น อกาลิ อุตฺตโน อุตถิ ปฺรตฺถมปิ จ โส ชิโน. “พระชินเจ้าพระองค์นั้นทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระองค์ด้วย พระชินเจ้าพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญประโยชน์ของผู้อื่นอีกด้วย” (พระญาณาลังการเถระ, 2547) นัยนี้ อกาลิ ในคาถามีบทเดียว เรียงไว้ในเบื้องต้นของพากย์แรก คือ อกาลิ โส ชิโน อุตฺตโน อุตถิ (พระชินเจ้าพระองค์นั้นทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระองค์ด้วย) แต่ก็ส่องความไปถึงพากย์หลังคือ อกาลิ ปฺรตฺถมปิ จ โส ชิโน (2) มัชฌเมที่ปเก คือ ส่องเรียงไว้ท่ามกลาง เช่น อุตฺตโน อุตถิ อกาลิ ปฺรตฺถมปิ จ โส ชิโน. หรือจะวางไว้ท้ายประโยค เป็น (3) อันตที่ปเก วางไว้หลัง เช่น โส ชิโน อุตฺตโน อุตถิ ปฺรตฺถมปิ จ อกาลิ. ย่อมคลุมความหมายได้ทั้งหมด (2) ปาริเสสนัย วิธีการเหลือจากข้อความที่กล่าวมาแล้วในประโยคก่อนหรือจะกล่าวต่อไป ในประโยคหลัง ปาริเสสนัย จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) วุตตปาริเสสะ คือ เหลือจากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว คือคำว่า พรหมกั (พรหมทั้งพรหมโลก) (2) วุจจมานปาริเสสะ คือ เหลือจากข้อความที่จักกล่าว คือคำว่า สเทวกั (พรหมทั้งเทวโลก) (3) อุภยปาริเสสะ คือ เหลือจากข้อความที่กล่าวมาแล้วและยังมิได้กล่าวทั้งสอง

อย่าง คือคำว่า สมารก (พร้อมทั้งมารโลก) (3) โคคัณห์ญ วิถีการแสดงสิ่งที่ไม่ปรากฏชัดเจนด้วยสิ่งที่ไม่ปรากฏชัดเจน เหมือน จับวัวดูด้วยวัวเชื่อง (4) กาโกโลกนัย วิถีการแปลบทเดียวสองครั้งเข้ากับบทสองบทในประโยคเดียวกัน เหมือนการแลดูของกาที่มองหาอาหารและศัตรูด้วยตาที่ละข้าง (5) รุกขสกุลนัย วิถีการที่พยัญชนะเข้าไปประกอบกับสระเอง โดยไม่ต้องใช้สูตร เหมือนนกบินไปต้นไม้เองเอง หมายความว่า เมื่อต้นไม้เป็นที่ยอาศัยของนกถูกตัดไป นกย่อมบินไป อาศัยต้นไม้เองตามธรรมชาติ ฉันทิ วิถีนี้ก็ฉันทิ นั่น เมื่อสระอันเป็นที่ยอาศัยของนิคคหิตวิบัติไป นิคคหิตย่อมย้ายไปประกอบกับสระอื่นโดยไม่ต้องใช้สูตรนำนิคคหิตมาประกอบกับสระ”

กลุ่มที่ 8 ทันทัจฉินนบัญญัติจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) ทันทเจตนนัย วิถีการตัดงาข้าง หมายความว่า แสดงรูปศัพท์เป็นปฐมาวรีกัตติตามระเบียบของรูปวิเคราะห์ทั่วไป เหมือนตัดงาข้างให้เปลี่ยนรูปไปจากเดิม ตัวอย่างเช่น วจนตุโย จ โส วโร จาติ วจนตุถวโร. “ทั้งอรรถแห่งพระดำรัสนั้นก็ เป็นของประเสริฐ จึงชื่อว่า อรรถแห่งพระดำรัสอันประเสริฐ” (พระวิมลพุทธิเถระ, 2566) บทว่า วจนตุถวโร เป็นการแก้คำถาในคัมภีร์กัจจายนะ ท่านนำมาอธิบายโดยเปลี่ยนวิกัตติใหม่ จากในตัวคาถา ลงทุติยาวรีกัตติว่า “วจนตุถวโร” มาเป็นบทที่ลงปฐมาวรีกัตติว่า วจนตุถวโร เหมือนงาที่ถูกตัดให้เปลี่ยนไปจากเดิม (2) ทันทโสธนัย วิถีการชำระงาข้าง หมายความว่า การเกลางาข้างให้แหลมเหมือนเดิม เป็นการกระจายรูปให้ตรงกับที่ใช้ในประโยคจริง ตัวอย่างเช่น วจนตุโย จ โส วโร จาติ วจนตุถวโร, ต วจนตุถวโร. “ทั้งอรรถแห่งพระดำรัสนั้นก็ เป็นของประเสริฐ จึงชื่อว่า อรรถแห่งพระดำรัสอันประเสริฐ, (พระวิมลพุทธิเถระ, 2566) ซึ่งอรรถแห่งพระดำรัสอันประเสริฐนั้น” คำว่า ต วจนตุถวโร เป็นการกระจายรูปให้ตรงกับที่ใช้ในคัมภีร์มคธคาถาของกัจจายนไวยากรณ์ ในวรรณกรรมบาลีมักแสดงทันทเจตนนัยก่อนทันทโสธนัยเสมอ และมักประกอบใช้ ต สรรพนามควบคู่ไปกับบทเดิมอันเป็นบทตั้งอีกด้วย (3) ตจลัชนนัย การสละเนื้อความเก่าด้วยการถือเอาเนื้อความใหม่เหมือนงูลอกคราบ หมายความว่า เมื่องูได้คราบใหม่แล้วมักสละคราบเก่าของตน ใช้คราบใหม่ที่เพิ่งได้มา ฉันทิ วิถีนี้ก็สละเนื้อความเก่าด้วยการถือเอาเนื้อความใหม่ ฉันทิ นั้น ตัวอย่างเช่น รณโย ปุตุโต ราชปุตุโต. “โอรสของพระราชา ชื่อว่า พระราชบุตร” (กัจจายนะ, 2537) รูปวิเคราะห์ทั้งหมดที่เป็นสมาส ตัทธิต หรือกิตก์ มีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ วากยะ วลีที่แสดงความหมายของบทที่สำเร็จ และวุตติ บทสำเร็จของบทสมาส ตัทธิต และกิตก์ เมื่อตั้งรูปวิเคราะห์ในวากยะเสร็จ ได้รูปสำเร็จความหมายใหม่ บทที่สำเร็จที่เป็นสมาส ตัทธิต กิตก์ นั้นเป็น ตจลัชนนัย (4) ภิกขาจริยนัย วิถีการถือเอาเนื้อความใหม่โดยไม่สละเนื้อความเดิม เหมือนการเที่ยวบิณฑบาต หมายความว่า ภิกษุรับภิกขาจากบ้านหลังแรกแล้ว ก็ไปรับภิกขาจากบ้านต่อไป โดยมีได้ทั้งภิกขาที่รับมาครั้งแรก ฉันทิ วิถีนี้ก็ถือเอาเนื้อความใหม่โดยไม่สละเนื้อความเดิม ตัวอย่างเช่น ราชปุตุโต พระราชบุตร เมื่อรูปวิเคราะห์สำเร็จแล้ว แม้ได้ความหมายใหม่ก็ยังมิละทิ้งความสัมพันธ์เดิมไป (5) อติสยนัย วิถีการแสดงอรรถพิเศษ กล่าวคือ หมายถึงสิ่งดีเลิศที่สุด โดยมีได้หมายเอาสิ่งทั่วไป ตัวอย่างเช่น อภิรูปสุส กณฺญา ทาตพฺพา.

“ควรให้หญิงสาวแก้หนุ่มรูปงาม” (พระญาณลังการเถระ, 2547) คำว่า อภิรูปสุส แม้จะกล่าวถึงหนุ่ม รูปงามทั่วไป ก็มุ่งให้หมายถึง หนุ่มรูปงามที่สุด จึงเป็นเอกกัญจนย

กลุ่มที่ 9 รุกขารุพปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) รุกขารุพนัย วิธีเหมือนการขึ้นต้นไม้ กล่าวถึงสิ่งที่ผ่านมาแล้วเป็นข้างล่าง สิ่งที่ยังไม่ผ่านมาเป็นข้างบน เหมือนการขึ้นต้นไม้ ตัวอย่าง สูตร กัจจายนะ ปุพพมโหจิตมสุสรุ สเรน วิโยชเย. “พึงแยกพยัญชนะข้างหน้าออกจากสระ ทำให้ตั้งอยู่ภายใต้ โดยไม่มีสระ” (กัจจายนะ, 2537) การเรียกข้างหน้า ข้างหลัง ในสำนวนบาลีไวยากรณ์ใช้คำว่า บน(ปุพพ) ล่าง (อโ) สิ่งที่ผ่านมาเป็นข้างบน คำว่า อโธฐิต์ จึงเป็นรุกขารุพนัย (2) มัคคคณนัย การเรียกอดีตเป็นข้างหลังและอนาคตเป็นข้างหน้าเหมือนการเดินทาง ตัวอย่าง หนุท มยฺ อาวุโส ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายาม. ปุเร ธมฺโม ทิพฺพติ, ธมฺโม ปฏฺวิปาหิยฺยติ. “ท่านทั้งหลาย เอาเถิด พวกเราจะสังคายนาพระธรรมและพระวินัยกัน ก่อนที่อธรรม[คืออกุศลกรรมบถ]จะรุ่งเรือง ธรรม [คือกุศลกรรมบถ] จะถูกคัดค้าน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) (3) อวุตตลิตินัยวิธีการสำเร็จแห่งข้อความโดยไม่กล่าวไว้โดยตรง ตัวอย่าง ปสฺเสยฺย ตํ วสุสสฺสํ อโรคฺ. “หม่อมฉันพึงเห็นพระองค์เป็นผู้มีพลานามัยตลอด 100 ปี” ประโยคนี้เป็นการขอชีวิตทางอ้อม เมื่อปรารถนาจะเห็นท่านมีชีวิตอยู่ ก็เท่ากับว่าตนเองต้องมีชีวิตอยู่ด้วย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) (4) อัถถาบันนัย

วิธีการเข้าถึงเนื้อความโดยอ้อม ตัวอย่าง เทวทูโต ทิวา น ภุตฺโต ญฺโหล. “เทวทูตไม่บริโภคในยามกลางวัน เป็นผู้อ้วน” (พระญาณลังการเถระ, 2547) (5) พยติเรกนัย วิธีตรงกันข้ามกับข้อความที่กล่าวไว้แล้ว ตัวอย่าง สูตรกัจจายนะ หิยฺยตฺตนิ วิภตฺติ สตฺตมิ วิภตฺติ ปญฺจมิ วิภตฺติ และวตฺตมานา วิภตฺติ ชื่อว่า สัพพชาตูกวิภตฺติ” (กัจจายนะ, 2537)

กลุ่มที่ 10 นิตตถปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) นิตตถนัย วิธีการแสดงเนื้อความที่รู้ได้โดยตรงตามศัพท์ ตัวอย่าง ปาโณ น หนุตฺตพฺโพ. “พวกท่านไม่พึงฆ่าสัตว์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) ประโยคนี้กล่าวความหมายโดยตรง (2) เนยยัตถนัย การแสดงเนื้อความที่รู้ได้โดยอ้อม คือ ต้องนำข้อความอื่นมาอธิบายเพิ่มเติมให้บริบูรณ์ ตัวอย่าง สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺทสุส (สัตว์ทั้งหมดกลัวโทษทัณฑ์) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) ในอุทาหรณ์นี้พึงเว้นพระอรหันต์ผู้ปราศจากตัณหา” (3) อันวัตถนัย การแสดงเนื้อความที่คล้อยตามรูปวิเคราะห์ อันวัตถนัยนี้เนื่องด้วยอันวัตถนาม คือ นามตามความหมาย กล่าวคือ นามที่มีความหมายตรงตามสภาพที่เป็นจริง เช่น คนชื่อใหญ่แล้วตัวใหญ่จริง คำว่า ใหญ่ จึงเป็นชื่อที่ตรงตามสภาพที่เป็นจริง ดังนั้น อันวัตถนัยจึงเป็นอันวัตถนามทั้งหมดที่มีความหมายตรงตามสภาพที่เป็นจริง ตัวอย่าง คจฺจตฺติ โค. “สัตว์ผู้ไป ชื่อว่า โค” (พระญาณลังการเถระ, 2547) ความหมายตามอันวัตถนาม (4) รุพฺหิณฺย วิธีที่เป็นชื่อเรียกมีความหมายไม่ตรงกับสภาพที่เป็นจริงตามรูปวิเคราะห์ ตัวอย่าง สตฺโต ผู้ช้อง ในตัวอย่างนี้แม้พระอรหันต์ ผู้ปราศจากราคะแล้วก็เรียกเช่นนั้น คือ เรียกตามรูปวิเคราะห์ (5) ญุตฺตพฺพคตินัย การเรียก

ตามชื่อที่เคยเรียกมาก่อน เหมือนคนที่เป็นครูสอนหนังสือประจำเรียกว่า ครู แม้เขาจะไม่สอนหนังสือแล้วก็ยังได้ชื่อว่า ครู เหมือนเดิม

กลุ่มที่ 11 อุกกัญญปัญจะ แบ่งออกเป็นอีก 5 นัย (1) อุกกัญญนัย วิธีการกล่าวอย่างยืงยวด ตัวอย่าง เอกุปปาตนิโรธา จ เอกาลมพณวตฺตูกา คำว่า เอกุปปาต คือสภาวะธรรมเจตสิก 52 ประกอบกับจิต มีการเกิดพร้อมกันดับพร้อมกัน มีอารมณ์และวัตถุอย่างเดียวกัน (2) อเภทนัย วิธีการกล่าวโดยไม่ต่างกัน ตัวอย่าง สพุโพ คาโม อาคโต. “หมู่บ้านทั้งหมดมา” คำว่า คาโม (หมู่บ้าน) แม้จะกล่าวถึงหมู่บ้าน ก็มุ่งให้หมายถึงชาวบ้าน โดยกล่าวถึงหมู่บ้านและชาวบ้านเป็นอย่างเดียวกัน (3) เอกเทสโวหารนัย วิธีการกล่าวถึงบางส่วนของชื่อเต็มเพื่อย่อคำ ตัวอย่าง ทตฺโต. “นายเทพประทาน” คำว่า ทตฺต กล่าวถึงส่วนหนึ่งของชื่อเต็มว่า เทวทตฺต จึงเป็นเอกเทสโวหารนัย (4) นิรุตตินัย วิธีการประกอบรูปศัพท์ด้วยการลบและอาเทศเป็นต้นโดยไม่มีสูตร ไวยากรณ์กำกับไว้ต่างหาก นิรุตตินัย 5 ประเภท คือ (1) วัฒนาคมะ การลงอักษรเป็นอาคม เช่น นกขตฺตราชาริว (เพียดังพระจันทร์) (2) วัฒนวิปริยายะ การสลับอักษร หีสติติ ลีโ (สัตว์ผู้เปียดเบียน ชื่อว่า ลีหะ) (3) วัฒนวิการะ คือ การแปลงอักษร เช่น นิยโก (ธรรมที่เกิดขึ้นอาศัยตน) (4) วัฒนนาสะ การลบอักษร เมขลา (พวงดอกไม้ แห่ง อวัยะอันเป็นที่ลับ) (5) อตฺถาติสยโยคะ การประกอบอรรถพิเศษ เช่น มยุโร (สัตว์ที่ร้องบนแผ่นดิน) (5) วิปัลลასนัย วิธีการเปลี่ยนลิงค์และวิภัตติเป็นต้น ความวิปัลลัสคลาดเคลื่อน มี 6 คือ (1) ลิงควิปัลลัส เช่น ลิวิปุตฺตานิ อวห. ปุตเต เป็น ปุตตานิ (2) วิภัตติวิปัลลัส เช่น อิทมปิสฺส โหติ ลีสฺสมี. บท ลีสฺสมี เป็นสัตตมิวิภัตติแต่สิ่งที่มุ่งหมายคือปฐมาวิภัตติเท่านั้น (3) วจนวิปัลลัส เช่น นหฺโซ จานุปริยายติ บทว่า นหฺโซ เป็นพหูพจน์ แต่ใช้กับกริยา อนุปริยายติ เอกพจน์ (4) กาลวิปัลลัส เช่น ฌพฺพสฺसानิ นาม มุคฺคยฺสกุลตฺตยฺสหเรณฺยฺสาทินิ ปสฺสุมตฺเตน ยาเปสฺสติ. บทว่า ยาเปสฺสติ เป็นกาลวิปัลลัส (5) บุริสวิปัลลัส เช่น ปุตฺตํ ลภถ วรทํ. ลภถ ประกอบรูปศัพท์มาจาก ลภ ธาตุ (ลาภ = ได้) + อ ปัจจัย + เถอ สัตตมิวิภัตติ ปฐมบุรุษ แม้ผู้กล่าวควรจะกล่าวอุตตมบุรุษว่า ลภเอยฺ (หม่อมฉันพึงได้) โดยลง เอยฺ วิภัตติ ก็ประกอบปฐมบุรุษว่า ลภถ แต่สิ่งที่มุ่งหมายคืออุตตมบุรุษเท่านั้น (6) อักษรวิปัลลัส เช่น สฺคโต มาจาก สฺ บทหน้า + คท ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจาญํ = พูดชัดเจน) + อ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ เมื่อควรจะ กล่าวเป็นรูปว่า สฺคท (ผู้ตรัสดี) ก็ประกอบรูปว่า สฺคต ด้วยการแปลง ท เป็น ต จึงเป็นอักษรวิปัลลัส

ด้านความสัมพันธ์กับคัมภีร์ เป็นคัมภีร์แนวการตีความเหมือนคัมภีร์เนติปกรณ์ แต่มีนัยต่างกัน มีวิธีการอธิบายนัยต่างกัน โดยคัมภีร์เนติปกรณ์มุ่งตีความพระพุทฺธพจน์ด้วยหาระ นย ปฏฺฐาน เพื่อหาแก่นคำสอนสงเคราะห์องค์ธรรม มุ่งสู่อริยสัจ 4 ส่วนคัมภีร์นยมุขปทีปนี เสนอการตีความนัย เป็นเป็นวิธีการถือเอาความหมายโดยง่าย ไม่สลับซับซ้อน ซึ่งคนทั่วไปสามารถเข้าใจความได้

คุณค่าของคัมภีร์มีคุณค่าต่อการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมทั้งคัมภีร์ ไวยากรณ์มาก โดยพระอรรถกถาจารย์นำหลักการนี้ไปใช้อธิบายความพระพุทฺพพจน์ในด้านนัยพบเห็น โดยมาก นอกจากนั้นยังนำหลักการตีความไปใช้ในการเผยแผ่ธรรมเพื่อรักษาสืบทอดคำสอน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ จากนัยทั้ง 11 ขยายมาสู่นัย 55 จึงเกิดความรู้ใน 5 ด้านดังแผนภาพ

จากนัยทั้ง 11 ขยายมาสู่นัย 55 จึงเกิดความรู้ใน 5 ด้านดังนี้

1. Naya (นย) หลักการตีความตามแนวนัย 55 เป็นรูปแบบการตีความ รูปคำศัพท์บาลี และประโยคบาลี 2 แบบคือ สัททัตถะความหมายศัพท์ และโวหารัตถะ ความหมายโดยโวหาร ทำให้เกิดความเข้าใจในตัวพุทฺพพจน์อย่างลึกถึงรากศัพท์ ข้อความมีนัยยะที่สามารถเข้าใจได้ เช่น เขยฺยณฺณย คำกล่าวที่กล่าวถึงสิ่งที่มีมากเป็นหลัก ตัวอย่าง ขทรวณฺ ปาตะเคียน, อมฺพวนฺ ปามะม่วง ย่อมหมายถึง ป่า นั้นมีต้นไม้ชนิดนั้นอยู่เป็นอันมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่มีต้นไม้ชนิดอื่น, อุกกัฏฺฐนฺนํ เป็นนัยหนึ่ง ที่มักพบเมื่อต้องกล่าวถึงสิ่งที่เป็นเกณฑ์สูงสุด, นิรุตตินฺนํ เป็นวิธีการกล่าวคำศัพท์ที่มีการลงอาคมอักษรใหม่หรือเปลี่ยนตัวอักษรบางตัวใหม่เพื่อเป็นคำใหม่ เช่น สุตฺโต เป็น สุตโต, ภาควยา เป็น ภควา เป็นต้น ไม่ถือว่าผิด, นิทฺสสนฺนํ การกล่าวเพียงตัวอย่าง เช่น คำว่า มจฺโจ ปลา ในโกชนะอันประณีต 9 อย่าง ไม่ได้มีความหมายว่าปลาเพียงเท่านั้น แต่หมายถึงสัตว์น้ำทุกชนิด ที่อยู่ในน้ำ, มิคปทวลัญชนฺนํ ในพระโอวาทปาติโมกข์ “สพฺพปาปสฺส อกรรมฺม ๗๗” เป็นพุทฺพพจน์ตรัสถึง คีลและปัญญา ขาดสมาธิ ผู้เข้าใจมิคปทวลัญชนฺนํ จึงสามารถตีความประโยคได้ว่า ต้องนำ สมาธิ เข้ามาเติมให้ครบจึงจะถือเอา

ความได้ถูกต้องสมบูรณ์ และในคาถา “เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว...” ก็เป็น มิคปทวลัญชนัย พระอัสสชิ กล่าวถึงอริยสัจ 3 คือทุกข์ สมุทัย และนิโรธ ขาดมรรค แต่เพราะพระสารีบุตรผู้มีความรอบรู้หลักนัย จึงสามารถตีความเข้าใจคำสอน ได้เพิ่มความให้เต็มและได้บรรลุธรรม หลักมิคปทวลัญชนัยนี้ เหมือน ภาษาไทยว่า “การกล่าวละไว้ในฐานที่เข้าใจ” และอีกตัวอย่างลักษณะบทพระวินัยว่าด้วยการนอนร่วม “...สทฺ เสยฺยํ กปฺเปยฺย ปาจิตฺติยํ” การต้องอาบัติเพราะการนอนร่วมกับอนุปลัมบันนี้ การนอนร่วม (สทฺ เสยฺยํ) มีความหมาย 2 นัย คือการนอน และที่นอน ศัพท์ เสยฺย เป็นเอกเสสนัย ลบศัพท์หนึ่งเหลือไว้ ศัพท์หนึ่งแต่มีความหมาย 2 อย่าง เป็นต้น เมื่อเข้าใจหลักนัยทั้ง 55 อย่าง ย่อมเป็นคู่มือศึกษาตีความ พุทธพจน์ได้ไม่ผิดพลาด เข้าใจความหมายได้ถูกต้อง

2. Study หลักการศึกษาบาลีพระไตรปิฎก และอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์มักใช้การอธิบาย ความ 4 ลำดับวิธีการ คือ (1) การแยกประเภทคำศัพท์ เป็น 4 อย่างคือ บทนาม บทอุปสัค บทนิบาต และ บทอาขยาต (2) การตีความหมายบท จำแนกธาตุ ปัจจัย วิภัติ โดยหลักไวยากรณ์ และวิธีการทาง ไวยากรณ์ เพื่อหาหน้าที่ของคำในประโยค ความสัมพันธ์ของคำในประโยค เช่น จินฺตเตตฺติ จิตฺตํ (3) ขยาย ความความหมายโดยนัยต่าง ๆ เช่น อตฺถโต เอวํสทฺโท ดาว อุปฺมุทฺตสฺสํปฺหฺสนฺ ครทฺทวณฺณสํปฺปฏิกฺคหา การนิทฺสฺสนาวธรรมาทฺธิเนกตฺถปฺปเกทฺโธ เอวํศัพท์ โดยอรรถ แจกเนื้อความได้หลายอย่างเป็นต้นว่า ความเปรียบเทียบ ความแนะนำ ความยกย่อง ความติเตียน ความรับคำ อาการะ ความแนะนำ ความ ห้ามความอื่น (4) การตัดสินความหมาย โดยหลักนัยยะ ตีความ สรุปความ ดังนั้นหลักการเรียนรู้นัย 55 จะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการศึกษาอรรถกถารวมทั้งใช้หลักการนี้แต่งคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพุทธ พจน์ได้อย่างถูกต้อง

3. Translation and writing การแต่งคัมภีร์บาลี บทประพันธ์ร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ใช้หลักนัย 55 ทำให้เกิดคุณค่าทางวรรณคดี ความไพเราะ มีรส โดยเฉพาะที่เป็นความนิยม คือ ปธานนัย วิธีการ กล่าวถึงสิ่งสำคัญสุดแต่หมายถึงรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ทำให้ข้อความกระชับ อัมพเสจนครุสินานัย ทำให้มีนัยสัมพันธ์เกิดประโยชน์หลายทาง เหมือนการยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว กลุ่มเอกเสสนัย 9 อย่าง ทำให้ลดรูปคำศัพท์และมีความหมายมากกว่าหนึ่ง มีนัยหลากหลาย กลุ่มอาวัฏฏนัย เป็นการผูก สูตรหลักการที่สำคัญไว้อย่างซับซ้อนซ่อนเงื่อนงำท้าทายสติปัญญาผู้อ่าน สังขยนัยและยถากมนัย เป็น วิธีตามลำดับจำนวนนับ รุกขสกุณนัย ทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติสภาพที่อธิบายเหมือนเข้าใจธรรมชาติ นก ที่ปักษี เป็นการใช้คำที่มีความหมายครอบคลุมหลากหลายด้วยหลักการเพียงไม่กี่คำ รุกขารุพนัย นีตัตถนัย ทั้งหลักปฏิบัติ หรือหลักไวยากรณ์

4. Nirutti หลักนิรุตติ เป็นหลักทางไวยากรณ์บาลี ซึ่งมีในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ วิเสส และลัทธาวิเสส พระอรรถกถาจารย์หรือผู้แต่งคัมภีร์เหล่านี้นิยมใช้อธิบายรูปศัพท์ แยกธาตุ วิภัติ ปัจจัย วิเคราะห์คำ โดยใช้สูตรไวยากรณ์และการอ้างหลักการ บางอย่างที่เรียกว่า หลักนิรุตติบ้าง หลักการเปลี่ยนรูปคำบ้าง หลักการตามมาของศัพท์ในสูตรบ้าง (หลักการเดียวกับข้อที่ 3 ต่างเพียงเน้น หลักภาษา)

5. Teach Dhamma หลักการสอนธรรม เผยแผ่ธรรม เมื่อนำหลักนัย 55 นี้ไปใช้อธิบายความหมายทางธรรมจะลดปัญหาการตีความผิดพลาดจากแนวคำสอน ตัวบทและพยัญชนะ ไวยากรณ์ ลำนวน หลักนัย และหลักธรรมสำคัญ และช่วยส่งเสริมให้เกิดการอธิบายธรรมได้ถูกต้องและลึกซึ้งตามพุทธประสงค์

สรุป

คัมภีร์นยฺฆปทีปนี รัชนาโดยพระอุปัชฌาย์ หรือขัมพูทีปธชะ พระเถรชาวพม่า ราวปีพุทธศักราช 2160 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์บาลี แต่งคัมภีร์ไว้กว่า 59 คัมภีร์ โครงสร้างคัมภีร์แบ่งเป็น 4 ปณามคาถา คำปฏิญาณ มาติกาเนื้อหา และคำนิคมสรุป รวม 107 คาถา รูปแบบคัมภีร์แต่งเป็นฉันท์ในกลุ่มอนุญญภาณันท์ 8 คำ มีความไพเราะสละสลวย กระชับเป็นทั้งหลักการและตัวอย่าง แสดงนัยแม่แบบ 11 นัย และขยายเป็น 55 นัย มีเนื้อหาลุ่มลึกเหมาะสำหรับนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา หลักการของคัมภีร์มีอุปการะต่อการศึกษาทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมทั้งคัมภีร์ไวยากรณ์ มีประโยชน์ต่อการศึกษาและเผยแผ่พระธรรมคำสอน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ควรนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ไปเป็นคู่มือการเรียนการสอนในหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ทั้งหลักสูตรนักธรรม บาลีสนามหลวง และหลักสูตรในระดับอุดมศึกษา บัณฑิตศึกษา เพื่อเข้าใจหลักการตีความพระพุทธรูปพจน์ได้ถูกต้องอันจะเป็นประโยชน์ในด้านวิชาการยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้ นัยการตีความ หลัก 11 แบบ และขยาย 55 รูปแบบ และมีนัยอื่นอีกกว่า 10 รูปแบบ ที่สำคัญสามารถนำไปใช้ ศึกษาตีความพระพุทธรูปพจน์ที่ชาวไทยส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาคัมภีร์การตีความมักเข้าใจผิด โดยควรให้ความสำคัญกับหลักนัยทั้ง 55 ประการ ในการอธิบายความพระวินัยเพื่อให้เกิดความเข้าใจพระวินัยอย่างลึกซึ้ง จะช่วยแก้ปัญหาคำพราหมณ์ผิดพระวินัยของพระสงฆ์ไทยอันจะนำความเสื่อมมาสู่พระพุทธศาสนา

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับคัมภีร์สังวัณณนายนทีปนี นิรุติเกทสังคหนิสสัย ปิฎกเกทโกมนาปาฐะและนิสสัย นิรุติเกทสังคหะ

เอกสารอ้างอิง

- ชำนาญ เกิดช่อ. (2565). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อุตตรวินิจนยฎีกา. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 5(3), 1252–1266 สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/259878
- ธานี สุวรรณประทีป, พระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ธิรมโน), พระภาวนาพิศาลเมธี วิ (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2565). คัมภีร์อุปาสิกขนาลังการ : การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 8(1), 32–42. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Palisueksabuddhaghosa/article/view/257277>
- ปรียพร วิศาลบุรณ, สุรัสมภา รอดมณี, เนาวนิจ พึ่งจันทร์เดช และ เบญญาภา ทนต์ประเสริฐเวช. (2566). จิตบำบัดตามแนวพุทธจิต: บทวิเคราะห์ในมิติทางการพยาบาล. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 120–140. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/261601
- พระญาณาลังการเถระ. (2547). ปทวิจาร. กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์.
- พระธรรมมานันท์มหาเถระ. (2562). *เนตติหารัตถที่ปนี อุปจาร และนย*. กรุงเทพฯ: ประชุมสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. (29 มีนาคม 2558). *หลักการตีความในเนตติปกรณ์และปฏิโกปเทศ*. สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2566, จาก <https://www.mcu.ac.th/article/detail/510>.
- พระวิมลพุทธเถระ. (2566). *นยาสปกรณ์*. กรุงเทพฯ: ประชุมสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม : มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481–492. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/259134>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- सानิตย์ สีนาค และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. (2566). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลึงคปุราณะ. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 106–119. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/261500
- สุชนา ศิริธมกร. (2560). *วิจารณ์สดุดีคัมภีร์เนตติปกรณ์*. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 1(2), 143–155. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMA/article/view/141209>
- สุกัร ทุมทอง. (2562). *เนตติปกรณ์*. นนทบุรี: ภาพพิมพ์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540). *พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.

- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist Integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ajrc/article/view/249662>
- Tan, C. C., & Damnoen, P. S. (2020). Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 1–20. Retrieved from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/235080>